

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

О. М. Маслак, к.е.н, доцент, Сумський національний аграрний університет

У статті розглядаються передумови розвитку ринку органічної продукції в Україні, проведений огляд організаційно-правових інституцій цього ринку, особливостей його розвитку в сучасних умовах та можливостей організації виробництва і збуту органічної продукції господарствами сільського населення.

Ключові слова: ринок органічної продукції, організаційно-правові інституції, організація виробництва і збуту.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Україна має потенціал для збільшення площ під органічне сільське господарство та розвитку ринку органічної продукції. Родючі ґрунти та великі масиви сільськогосподарських угідь є основою для переходу на органічне виробництво. Швидке та стаке збільшення обсягів міжнародної торгівлі органічними продуктами, зростання внутрішнього попиту на здорові та безпечні харчові продукти та привабливість цін реалізації органічної продукції надають можливість забезпечення потреб споживачів та покращення фінансово-економічного стану виробників продукції шляхом розвитку органічного сектору в Україні. Упродовж останніх років потенціал внутрішнього ринку органічної продукції в Україні викликає зацікавленість у представників національної та міжнародної торгівлі. Переваги органічного сільського господарства є надзвичайно великими – для економічного зростання, захисту навколишнього середовища, якості та безпеки харчових продуктів, запобігання зміні клімату та соціальної справедливості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стан, проблеми та перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні розглядалися такими науковцями, як Артиш В.І., Зайчук Т.О., Милованов Є.В., Чайка Т.О., Шлапак В.О. та іншими. Однак особливості формування ринку органічної продукції в Україні, фактори впливу на цей процес, оцінка потенціалу цього ринку, розглянуті ще недостатньо, що зумовило актуальність і вибір теми дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розкриття передумов розвитку ринку органічної

продукції в Україні, узагальнення та проведення аналізу організаційно-правових інституцій цього ринку, розгляд особливостей розвитку вітчизняного ринку органічної продукції та можливостей виробництва та збуту органічної продукції господарствами сільського населення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Держава відіграє важливу роль у розвитку органічного сільського господарства та ринку органічної продукції шляхом створення національного законодавчо-правового поля. Основними законодавчими актами, що регулюють ринок органічної продукції, є Конституція України, «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», Земельний, Лісовий, Водний, Цивільний та Господарський кодекси України, Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про безпечність та якість харчових продуктів», «Про підтвердження відповідності» та інші закони України, міжнародні договори України, інші нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини в цій сфері.

Зокрема в статті 13. Конституції України зазначається, що земля як основний засіб при виробництві органічної продукції, а також водні та інші природні ресурси, є об'єктами права власності Українського народу¹. Стаття 42. Конституції передбачає, що кожен громадянин України має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Доповненням до цього є те, що в статті 43. Конституції зазначається, що кожен має право на працю та можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Держава створює умови для повного здійснення

громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб¹. Тож, керуючись Конституцією України, кожен бажаючий може займатися виробництвом органічної продукції як видом підприємницької діяльності, не забороненої законом, а також може розраховувати на земельні ділянки для ведення господарської діяльності на правах власності та оренди.

Основним законодавчим актом з регулювання виробництва та ринку органічної продукції є Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Цей Закон визначає правові та економічні основи виробництва та обігу органічної сільськогосподарської продукції та сировини, заходи контролю та нагляду за такою діяльністю і спрямований на забезпечення справедливої конкуренції та належного функціонування ринку органічної продукції та сировини, покращення основних показників стану здоров'я населення, збереження навколишнього природного середовища, раціонального використання ґрунтів, забезпечення раціонального використання та відтворення природних ресурсів, а також гарантування впевненості споживачів у продуктах та сировині, маркованих як органічні².

Питання становлення ринку органічної продукції в Україні були розглянуті в Державній цільовій програмі розвитку українського села на період до 2015 року, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року №1158. В основних завданнях цієї Програми зазначалося про створення екологічно безпечних умов для життєдіяльності населення, збереження навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, особливо земель сільськогосподарського призначення. За результатами виконання Програми передбачалося довести обсяг частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільського господарства до 10 відсотків, а також впровадити у практику базові агроекоекологічні вимоги і стандарти відповідно до регламентів Європейського Союзу.

У цій Програмі розглядалися основні напрями формування агроекоекологічного іміджу

України. Зважаючи на те, що вітчизняне сільське господарство є визначальною галуззю у забезпеченні населення харчовими продуктами, питання екологічної безпечності мають першочергове значення. У зв'язку з цим передбачалося:

- здійснити організаційно-правові та економічні заходи щодо впровадження ресурсощадних, безпечних та екологічно чистих технологій виробництва сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки;
- впровадити механізми стимулювання екологічного розвитку сільського господарства, створення умов для відновлення родючості ґрунтів, водних та інших природних ресурсів;
- сприяти ціноутворенню з урахуванням екологічності продукції;
- створити систему постійного аудиту дотримання технолого-екологічних вимог і стандартів господарювання;
- забезпечити ефективну передачу інформації про методи і способи агроекоекологічної діяльності через систему аграрної спеціальної освіти, консультації сільськогосподарських товаровиробників та дорадчі служби;
- розробити проект Національного кодексу сталого агрогосподарювання, забезпечити впровадження базових агроекоекологічних вимог і стандартів та контролю за їх дотриманням як умови надання товаровиробникам бюджетної підтримки;
- унормувати розвиток органічного землеробства, створити систему його сертифікації;
- сформувати інформаційний простір для постачання на зовнішній ринок екологічно чистої сільськогосподарської продукції³.

Про необхідність формування ринку органічної продукції зазначалося в Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 року №806-р. До основних проблем розвитку аграрного сектору економіки, що зазначені в цьому документі, належать нестабільність конкурентних позицій вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках внаслідок незавершення процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності харчових продуктів; відсутність у сільськогосподарських товаровиробників мотивації до дотримання агроекоекологічних вимог.

Принципами розвитку аграрного сектору у сфері формування та реалізації державної аграрної політики щодо становлення та

функціонування ринку органічної продукції, визначеними цією Стратегією, стало:

- забезпечення продовольчої безпеки в умовах глобалізації;
- орієнтація на підтримку розвитку кооперації із застосуванням кластерної моделі;
- розвиток саморегулювання в аграрному секторі, делегування державою галузевим, фаховим та територіальним об'єднанням частини повноважень щодо регулювання аграрного ринку, в тому числі у частині здійснення контролю за якістю та безпечністю вітчизняної сільськогосподарської продукції;
- стимулювання сільськогосподарських товаровиробників до раціонального аграрного природокористування;
- урахування регіональних умов розвитку сільського господарства.
- До пріоритетних напрямів досягнення стратегічних цілей належать:
  - забезпечення якості та безпечності харчових продуктів, дотримання вимог до їх виробництва у результаті удосконалення системи сертифікації виробництва і стандартизації;
  - стимулювання до раціонального і ефективного використання зазначених земель та підвищення рівня екологізації сільськогосподарського землекористування;
  - встановлення критеріїв доступу до прямої бюджетної підтримки з урахуванням соціально-економічної ролі господарств для сільських громад, агроекологічних вимог та прозорості у забезпеченні проходження бюджетних коштів;
  - підвищення рівня відповідальності саморегульованих об'єднань сільськогосподарських товаровиробників та кооперативів у здійсненні контролю якості та безпечності продукції, виробленої її членами;
  - сприяння розвитку органічного землеробства, насамперед в особистих селянських і середніх господарствах; забезпечення раціонального використання природних ресурсів, залучених до господарського процесу в аграрному секторі, шляхом впровадження системи моніторингу та контролю якості всіх земель сільськогосподарського призначення та обов'язкової агрохімічної паспортизації; створення умов для збереження, відтворення і підвищення родючості ґрунтів; регламентація розміщення у сівозмінах екологічно деструктивних культур відповідно до науково обґрунтованих норм; відновлення зрошувальних та меліоративних систем; стимулювання користувача (власника) землі до раціонального використання і охорони земель сільськогосподарського призначення;
  - обмеження безпосереднього контролю особистих селянських господарств у разі, коли вся вироблена ними продукція реалізується на

товарних ринках через кооперативи⁴.

В Україні діє близько 200 органічних операторів (виробників, переробних підприємств, трейдерів). Відповідно до переліку, затвердженого Комісією Європейського Союзу у Постанові (ЄС) №508/2012 від 20 червня 2012 року, 13 акредитованих сертифікаційних органів мають право працювати в Україні. Серед них є один український сертифікаційний орган «Органік стандарт», який є лідером органічної сертифікації в Україні. Він заснований українськими організаціями, зацікавленими у становленні та розвитку органічного сектору країни, і отримав високу кваліфікацію внаслідок співпраці з FiBL та міжнародним сертифікаційним органом IMO. Крім Постанови Ради (ЄС) №834/2007, яка на даний час є найбільш поширеним органічним стандартом в Україні, сертифікація відбувається також у відповідності до інших стандартів, наприклад Bio Suisse (швейцарський приватний стандарт), NOP (Національна органічна програма, США), JAS (японський сільськогосподарський стандарт) тощо.

Ринок органічної продукції в Україні вимагає значних інвестицій для подальшого росту. Багато виробників органічної продукції ще не досягли рівня самоокупності або використання своїх прибутків для реінвестування у бізнес, розвиток ринку, зростання компетенції, впровадження технологій та підвищення конкурентоспроможності з метою організації виробничо-збутових ланцюгів та підвищення рівня продажу органічної продукції. В Україні спостерігається низька конкуренція серед виробників, а в деяких товарних групах іноді навіть її повна відсутність.

За офіційними статистичними оглядами IFOAM, початок 2003 року в Україні було зареєстровано 31 органічне господарство. Для порівняння, в 2012 році нараховувалось вже 164 сертифікованих органічних господарства, а загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель становила 272,85 тис га. Дослідження Федерації органічного руху України свідчать, що сучасний внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватись з початку 2000-х років, становивши: у 2007 році - 500 тис. євро, в 2008 році - 600 тис. євро, у 2009 - 1,2 млн. євро, у 2010 - 2,4 млн. євро, у 2011 р. цей показник зріс до 5,1 млн. євро, у 2012 році – до 7,9 млн. євро, а у 2013 р. - до 12,2 млн. євро⁵.

Разом з тим, органічну продукцію можна виробляти в особистих селянських господарствах. Сільські території розглядаються не тільки як місце проживання близько третини населення України, а також як невід'ємна частина аграрного сектору країни. За офіційною статистикою, господарствами населення виробляється молоко 78%, м'яса - 43%, яєць – 39%, картоплі – 98 відсотків. Крім того в них утримується понад 77% корів, свиней – 55%, птиці – 50%. Це значні обсяги у загальнодержавному виробництві, які не залучаються до економічного обороту⁶.

Незважаючи на те, що в господарствах населення виробляється вагома частка сільськогосподарської продукції, в селах й донині відсутня належна заготівельно-збутова мережа. Існуючі заготівельні пункти переробних підприємств не відповідають потребам сьогодення, оскільки не забезпечують умов формування товарних обсягів якісної продукції та сприятливих закупівельних цін. Через систему кооперації дрібний виробник зможе отримувати державну підтримку, зокрема у вигляді цінового регулювання, виробничих дотацій, а також доступу до кредитних ресурсів.

Аграрним підприємствам не вигідно створювати додаткові робочі місця, якщо це не пов'язано із розширенням виробництва. Перехід на інноваційні технології, навпаки, сприятиме вивільненню працюючих. Тому необхідною є державна підтримка дрібнотоварного виробництва. В її основі має бути забезпечення зайнятості сільського населення як пріоритетного напрямку розвитку сільських територій. У цьому контексті доцільним є налагодження відносин між особистими селянськими господарствами та заготівельно-збутовими суб'єктами аграрного ринку. Наразі достатньо здійснювати систематичну закупівлю сільськогосподарської продукції за цінами, що відповідають ситуації на ринку, і тоді особисті селянські господарства забезпечать виробництво необхідної кількості продукції.

В основі заготівельно-збутової мережі мають стати обслуговуючі кооперативи як організатори діяльності господарств населення. В Україні знаходиться 11,5 тисяч сільських рад. Площа присадибних ділянок жителів сіл становить 3,5 млн га, що є вагомим підґрунтям для розвитку

кооперації. Через кооперативи можна здійснювати забезпечення дрібнотоварного виробництва насіннєвим матеріалом, пестицидами, добривами та іншими необхідними для господарської діяльності ресурсами, надавати їм технічні послуги, закуповувати готову продукцію та проводити підготовку її до наступної реалізації. Проте, в цьому випадку кооператив буде лише одним із елементів заготівельно-збутового ланцюга.

Для того, щоб заготівельно-збутова система була дієвою, необхідно не лише розбудувати елементи інфраструктури аграрного ринку, а створювати повноцінний ланцюг просування продукції на ринку від виробника до кінцевого споживача. Кооператив так же само, як і селянин, має бути впевнений у каналах реалізації продукції. Тільки в цьому випадку створення та діяльність кооперативних об'єднань домогосподарств буде ефективною. Тому необхідно одночасно із кооперативами будувати регіональні оптово-продовольчі та районні дрібнооптові ринки. Це ще один необхідний елемент інфраструктури аграрного ринку, що забезпечить ефективність доведення продукції до кінцевого споживача за схемою «особисте господарство-кооператив-оптовий ринок». Створена система виробництва, заготівлі та збуту продукції має бути обов'язково завершеною та працювати як кластер, не підв'язуючись під територіальне розміщення. За такими підходами доцільно вирощувати картоплю, овочі, фрукти – продукцію, яка є трудозатратною та потребує для промислового виробництва значних інвестицій. Окрім цього, пріоритетним напрямом діяльності домогосподарств є виробництво та реалізація органічної продукції. Ринок органічної продукції в Україні є малорозвиненим з низьким рівнем конкуренції та постійно зростаючим попитом. Тому організація виробництва та збуту такої продукції може стати одним з основних видів діяльності дрібнотоварних виробників.

Тож на рівні обслуговуючого кооперативу потрібно забезпечити сортову та якісну однорідність продукції, формування товарних партій з наступним продажем через оптовий ринок, селянські дрібнооптові ринки, до мережі громадського харчування, ресторанного бізнесу, брати участь у тендерах (конкурсах, аукціонах) на постачання продукції в закриті заклади тощо.

Починати розвиток економіки держави потрібно з відродження села. Всебічний розвиток сільських територій зміцнить державу. Наша країна вважається аграрною, а нехтуючи зміцненням сільських територій, вона втрачає і в інших сферах економіки. Відтак робота як у вищих органах державної влади, так і на місцях має базуватися на комплексному підході до вирішення нагальних питань, а саме зайнятості сільського населення, якісного середовища проживання людей у сільській місцевості та розвитку партнерства держави, бізнесу, територіальних громад.

Висновки. Передумовою подальшого розвитку ринку органічної продукції в Україні є існуючі організаційно-правові інституції цього ринку, які в своїй основі ґрунтуються на відтворенні родючості ґрунтів та збереженні навколишнього середовища, розвитку сільських територій та підвищенні рівня життя сільського населення, підвищенні ефективності та прибутковості сільськогосподарського виробництва, забезпеченні споживчого ринку здоровою якісною продукцією, нарощуванні експортного потенціалу держави, поліпшенні іміджу України як виробника та експортера високоякісної здорової органічної продукції, забезпеченні продовольчої безпеки в Україні. Вітчизняний ринок органічної продукції динамічно розвивається та має потенціал для подальшого зростання через розширення такого виробництва в особистих селянських господарствах населення. Одним із організаційних заходів для налагодження дрібнотоварного виробництва органічної продукції є створення в сільській місцевості заготівельно-збутових кооперативів.

Список використаної літератури.

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». «Урядовий кур'єр» від 17.10.2013. - № 190.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року №1158 «Про затвердження державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-п>
4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 року №806-р. «Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року». Урядовий кур'єр від 21.11.2013 - № 215.
5. Органік в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>.
6. Сільське господарство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Маслак А.Н. Предпосылки развития рынка органической продукции в Украине.

В статье рассматриваются предпосылки развития рынка органической продукции в Украине, проведен обзор организационно-правовых институций этого рынка, особенности его развития в современных условиях и возможности организации производства и сбыта органической продукции хозяйствами сельского населения.

Ключевые слова: рынок органической продукции, организационно-правовые институции, организация производства и сбыта органической продукции

Maslak O.M. Prerequisites of the organic products market development in Ukraine

The article focuses on the prerequisites of the organic products market in Ukraine, provides survey-based insights to the legal organizational institutions of the market, peculiarities of its development in modern conditions and possibilities of production and marketing of organic produce by individual farm households in rural areas.

Keywords: organic products market, organizational and legal institutions, organic produce production and marketing organization

Дата надходження до редакції: 10.04.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Мішенін Є.В.